

LAKÓ GYÖRGY
AZ EGYSZERŰ RAGOK
KELETKEZÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1950. december 18-án tartott ülésén

Azok a gondolatok, amelyeket alább kívánok kifejtetni, a permi prosecutivus- és transitivusrag rokonnyelvi kapcsolatainak tisztázására irányuló vizsgálódásaim során merültek fel bennem. A permi prosecutivusra és transitivusra vonatkozó megállapításaim egy részét 1949. március 7-én a Magyar Tudományos Akadémiában székfoglaló értekezésemben adtam elő,¹ s abban részletesen ismertettem a kérdés történetét is. Az utóbbira itt csak röviden kívánok kitérni, úgyszintén csak vázlatosan ismertetem azokat az eredményeimet is, amelyekre a permi transitivusrag rokonnyelvi megfelelőinek a kutatása közben jutottam. Idevonatkozó eredményeimet részletesebben külön dolgozatban szeretném előadni.

A permi transitivus- és prosecutivusrag rokonnyelvi megfeleléseinek a kérdésével először *Beke Ödön* (NyK. XLI, 241—74) foglalkozott behatóan. *Beke* a transitivust és a prosecutivust egyazon esetnek veszi, prolativusnak nevezi s ragjuk dentalis elemét a fgr. *.*t- ~ .*δ-* ablativusraggal azonosítja.

Egy jó évtizeddel később *Wichmann* (FUF. XVI, 152—9) különválasztotta egymástól a (bár hasonló hangalakú, de nem egészen azonos) transitivus- és prosecutivusragot, s utalva *Beke* magyarázatának hang- és jelentéstani nehézségeire, más magyarázat lehetőségére hívta fel a figyelmet. Szerinte a permi transitivus *-ti* ragjának *-t* eleme azonos az ugor nyelvek ismert *-t* locativusragjával, vö. magyar *kün-t, köz-t, oldal-t, vog. tá-t 'dort', osztj. to-t* ua.

Beke Ödön *Wichmann* cikkének a megjelenése után is fenntartotta a maga véleményét, de ez a véleménynyilvánítása (»A határozóragok történetéhez«, Nyr. LV, 45—50, 78—81, 104—8) már 22 évvel ezelőtt látott napvilágot. Minthogy azóta *Uotila* (SUS. Toim. LXV, 99—104) hangtani érvekkel kimutatta, hogy a transitivus- és a prosecutivusrag *két külön rag*, magam pedig székfoglaló értekezésemben mondatelemzés útján ugyanerre az eredményre jutottam, újra felmerül tehát az a kérdés, hogy a már *Wichmann*tól is külön esetnek minősített transitivusragnak vannak-e és — ha vannak — melyek a rokonnyelvi megfelelői. Szerintem, ha a transitivusnak a prosecutivustól való függetlenségét

¹ Megállapításaimat bővebben kifejtettem »Zur Frage des permischen Prosekativs und Transitivs« című, azóta megjelent dolgozatomban, l. SUS. Toim. XCVIII. 219—243.

az említettek után elfogadjuk, akkor nincs okunk arra, hogy *Wichmann* véleményének a helyességében kételkedjünk, azaz : nincs semmi akadálya annak, hogy a permi *-ti* transitivusrag *-t* elemét az ugor nyelvek *-t* locativusragjával rokonítsuk.

Az ugor *-t* locativusrag megfelelési körének a kiszélesítésére azonban nemcsak a permi nyelvek, hanem egy másik finnugor nyelv irányában is történtek újabban kísérletek. *Zsirai Miklós* a *Finnugor Rokonságunk* 69. lapján olvasható lapalji jegyzetben ezt írja : »A 'most' jelentésű finn *nyt* (tőszava *nyky-* 'mostani, most, mostanság') és néhány *-t* végződésű finnségbeli régi, ill. nyelvjárási határozószó arra a feltevésre készíti az embert, hogy a *-t* határozórag hajdan az egész finnugorságban használatos lehetett». — *Hakulinen Lauri* (*Suomen kielen rakenne ja kehitys* I, 95) még tovább megy és *uráli* alapelvből származó (*geminata*) *-tt* anyagú locativusról szól — ugyancsak a *nyt*, nyelvjárási *nyyt* (< **nyyyt*) 'most' adverbiumra hivatkozva, mint olyan finn köznyelvi szóra, amelynek *-t* ragját a kérdéses uráli locativusrag egyetlen maradványának tartják a finnben. Megemlíti továbbá a finn nyelvjárási *amut* 'saati' ('hacsak, habár' stb. jelentésű) kötőszót is, amelynek régibb jelentése 'egykor, régen' volt (vö. *Agricola aamut* 'ammoil'; azaz : 'régés-régén') s erről az adverbiumról is úgy nyilatkozik, hogy alkalmasint a szóban levő locativusok körébe tartozik.

Annak, hogy a *-t* locativusrag finnugor volta az említett nyilatkozatok ellenére sem ment át a köztudatba, két oka lehet : 1. a permi transitivus kérdésének korábban eldöntetlen volta miatt a kutatók vonakodtak a permi transitivusrag *-t* elemét az ugor *-t* locativusraggal határozottan kapcsolatba hozni ; 2. mivel az ugor *-t* ragnak — figyelmen kívül hagyva az akkor még bizonytalan eredetű permi transitivusragot — sem a komi (zürjén)- udmurt (votják), sem a volgai nyelvekben nem volt elismert megfelelője, a legtöbben óvakodtak attól, hogy a finnségi adverbiumok *-t*-jét határozott állásfoglalással azonosítsák az ugor *-t* raggal s hogy — ebből következően — a *-t* locativusragot finnugor formanssá nyilvánítsák.

De ha *Uotila* és az én vizsgálódásaim alapján elfogadjuk azt a véleményt, hogy a permi *-t* transitivusrag összetartozik az ugor *-t* locativusraggal, akkor szerintem e tartózkodó álláspontnak mindkét oka kiküszöbölődik : 1. ha a permi *-t* rag csakugyan ide tartozik, akkor a *-t* locativusrag a finnugorság nyugati ágában is képviselve van, 2. ha a *-t* rag a nyugati finnugorságban egyébként is megvan, akkor már jóval nagyobb a valószínűsége annak, hogy az említett finn adverbiumok *-t*-je is kapcsolatban van a permi-ugor *-t* locativusraggal, s így e rag finnugor volta már jó okkal feltehető.

Mindehhez kiegészítésül itt röviden csak annyit kívánok még hozzátenni, hogy szerintem a finnugor *-t* locativusrag folytatásai a *mordvin* és a *mari* formanskészletben is kimutathatók, s ezért a következőkben a *-t* locativusraggal mint finnugor-kori formanssal számolok. Ennek előrebocsátása

után rátérek dolgozatomból voltaképpen tárgyra: az egyszerű ragok eredetének a problémájára.

* * *

Az utóbbi időben néhány finn nyelvész többször foglalkozott azzal a régi kérdéssel: honnan származnak a fgr., illetőleg uráli nyelvek egyszerű ragjai. Eredetüket kutatva, *Uotila* (Vir. 1945:333) elfogadja alapelvül *Wiklund* nézetét: »Zwischen Derivationsendungen und Kasusendungen besteht . . . kein prinzipieller Unterschied; was den einen gilt, gilt auch den anderen« (Festschrift til Rektor J. Qvigstad 1928. 335. l.).

Ez a nézet természetesen nem teljesen új, ha talán így — általánosságban — a finnugor nyelvészeti irodalomban korábban nem is jutott kifejezésre. Már *Budenz* (NyK. XX, 438—9) lehetségesnek tartja, hogy eredeti képzős alak idővel casussá fejlődött, tehát nem lát áthidalhatatlan szakadékot képzős és ragos alak között. Kitűnik ez a mordvin genitívus eredetéről kifejtett nézetéből, amely szerint ez »... még jórészt egyszersmind melléknévi jellemmel bír, vagyis tkp. -*n*, -*n* képzős nomen possessivum«. Alább pedig így nyilatkozik: »... a finn és a lapp nyelv genitívusa (-*n* raggal) a mordvin és cseremisiz alakokkal egyenlő és egyeredetű, azaz eleinte tkp. nom. possessivum volt«.

Ezt a felfogást olvashatjuk ki *Szinnyeinek* a fgr. genitívus eredetéről vallott nézetéből is: »Der Genitiv war ursprünglich ein possessives Adjektiv (Fgr. Sprw.² 61. l. E kérdéshez azóta sokan hozzászóltak, vö. *Ravila*: Vir. 1933:351 és FUF. XXVII, 74—85; *Toivonen*: FUF. XXVIII, 18). — *Beke* (Nyr. LIV, 108—12) is kijelenti — nem csupán a fgr., hanem az indogermán genitívus eredetéről is szólva, hogy »eredetileg a birtokos jelző is egyszerű tulajdonságjelző volt«, ill. »... a genitívusrag eredetileg képző volt«. — *Fuchs Dávid* (SUS. Aik. XXX, 14:2—5 és KSz. XIII, 85—99. l.) viszont épp az ellenkező folyamat lehetőségével számol, amikor néhány permi képzőt esetragokból keletkezettnek magyaráz.¹

Utolán kívül az egyszerű fgr. esetragok eredetének kérdéséhez legutóbb *Ravila* (Vir. 1945:314—26) fűzött szellemes, tanulságos és további kutatásra serkentő gondolatokat. Rámutat arra, hogy elsősorban a névmások lehettek az ősi szókészletnek olyan elemei, amelyek mondatbeli kapcsolatban esetragok funkcióját vehették fel. Utal arra, hogy a személyragokban kétségbevonhatatlan példáit láthatjuk névmások raggá válásának. Szerinte furcsa lenne, ha az ilyen-szerű fejlődésnek a személyragok lennének egyetlen példái.²

¹ Most olvasom *Bubrich D. V.* hasonló értelmű kijelentését (Nyr. 1948:5): »... váratlan lehetőségek nyílnak meg arra, hogy vonatkozásba hozzunk néhány képzőt néhány névraggal és jellel (esetragokkal és a többesszám jelével) — minthogy mind az egyik, mind a másik ugyanabból az ősi forrásból ered«. Vö. még *Bubrich*: »Zur Frage nach der Herkunft der Pluralbildungen in den finnisch-ugrischen Sprachen« (ÖEST. XXX, 103—110 és az itt említett irodalom).

² Vö. még *Bubrich* (Nyr. 1948:5) kijelentését: »A névragozásnak nem egy jelenségét lehet a névmásokkal magyarázni. Idetartozik például az *m* accusativusrag és ugyan-csak a *k* és *i* többesjel.«

*Ravilán*ak ezek a fejtegetései vezettek arra az észrevételre, hogy ha fenti megállapításaim alapján a *-*nə* locativusrag mellett *-*t* fgr. locativusragot is teszünk fel, akkor bennük két olyan esetraggal van dolgunk, amelyeknek mássalhangzó eleme azonos két ősrégi mutatónév-más(csoport) mássalhangzó-elemével: az egyik névmáscsoport kezdő mássalhangzója *t-*, a másiké *n-*.

A *t-* kezdő mássalhangzójú névmáspár tagjai közül az egyik közelre mutat s eredetileg **tš* hangalakú volt:

fi. *tä-* : *tämä* 'dieser' ~ lpN. (*Niets*) *dä-* : *dät* 'den, denne' ~ md. (*Paas.*) E. *t'e*, M. *t'ε* 'dieser' ~ mari. (*Wichm.*) KH. *ti*, U. *tš* 'dieser' ~ udm. (*Wichm.*) G. M. J. MU. *ta* 'dieser' ~ komi. (*Wichm.—Uot.*) V. S. I. *ta* 'dieser' ~ mansi. (*Kann., Vok.* 48, 56) TJ. TČ. FL. Szo. *ti*, AK. KK. FK. *tə*, P. ÉVag. DVag. AL. *t'š'i* 'dieser' ~ hanti. (*Karj.*, OL. 290) *t'ä-*, *tä-*, *t'č-*, *tš-* : FD. *tām³*, Ni. *tām³*, Kaz., *tām³*, O. *tām³*, Trj. *t'čm³*, Vj. *tēm³*, V. *tīm³* 'dieser' ~ m. *tē-*, *té-* : *tétova* 'hin und her' szam. Jur. (*Leht.* 100) *t'š'ām^c*, *t'ām^c*, *t'š'ām^c* 'dieser hier' ~ osztj.-szam. *tam*, *tau*, *tap* ua. (l. pl. *Lehtisalo* : FUF. XXI, 29).

A *t-* kezdő mássalhangzójú névmáspár másik tagja távolra mutató és **tš* hangalakú volt:

fi. *tuo* ~ lp N. *duo* 'over there et.' ~ md *to-* : *tona* 'jener' ~ mari. KH. *tə*, U. *tu* 'jener' ~ udm. (*Munk*) *tu* 'amaz' ~ komi. (*Wichm.—Uot*) V. S. *tš* 'jener' ~ mansi *ton*, *tan* ua. ~ hanti (*Karj.* OL. 116) FD. *t'čm³*, Trj. *t'čm³*, Ni. *t'čm³*, Kaz. *t'čm³*, V. Vj. *t'čm³* 'jener', O. *tomb³*, *tōmb³* 'jene, die Hinterseite' (a FD.-i alak *Karjalainen* szerint esetleg máshova tartozik) ~ m. *ta-* : *taval(y)* szam. Osztj. *to* 'dieser da' (l. pl. *Uotila*, *Cyrj Shr.* 160).

Az *n-* kezdő mássalhangzójú mutató névmáscsoportot a finnben két magashangú névmás képviseli: *nämä* 'ezek' és *ne* 'azok'. Rokonyelvi megfelelési sorukat nem könnyű összeállítani, mert a névmástövek rövidsége és a magánhangzómegfelelések kuszáltsága akadályai a határozott állásfoglalásnak. Ez az oka annak, hogy a *nä-* tö és a *ne* névmás megfelelőit általában (vö. *Ojansuu*, Pron. 82—83 és *Collinder*, Indouralisches Sprachgut 56) együtt szokás felsorolni. *Paasonen* (MdChr. 505. sz.) is a mordvin E. *ne*, *net'*, M. *ne*, *nat* (plur. von *t'e* E., *t'ε* M. 'dieser', resp. auch von *še* E., *še* M. 'jener; dieser da; der, derjenige') lehetséges megfelelőiként mind a finn *nä-* töre, mind a *ne* névmásra utal. *Uotila* (Syrj Chr. 122—3) viszont a zürjén *na* 'sie' névmás megfelelői sorában a fenti mordvin változatokon kívül csak a fi. *nämä* névmást említi. Véleményem szerint a mordvin változatok finn megfelelője csak a *nä-* töben keresendő, mert a mdE. *e* M. *ε* a finn *ä* szabályos megfelelője, vö. E. *k'ed'* M. *k'ed'* ~ fi. *käsi*, E. *t'čšt'e'*, M. *t'čšt'ε* ~ fi. *tähti* stb. viszont finn *e*-vel szemben a mdM.-ban leggyakrabban *e*, ill. *i* hangot találunk, vö. *Itkonen Erkki* : FUF. XXIX, 305—306.¹

¹ A mdM. *nat* tövét elválasztanám a fenti finn névmástövektől. Megfelelőjéül kínálkozik a finn nyelvjárási *nai* 'ezek' töve (vö. *tai* 'ez').

A jelentésből ítélve a fi. *nä-* megfelelője a mari *nì-* : KB. *nìnə*, U. *nìnə* 'diese' (pl.), s ugyanide tartozik a komi *na* 'sie' (pl.) is (a fi. *ä* ~ komi *a* megfeleléséhez vö. fi. *tä-mä* ~ komi *ta* 'dieser'). A *nä-* tő mása a lappban csak adverbiumokban maradt fenn : N. *nā*, *nāvt* 'so, in dieser Weise' (l. *Collinder*, Jukagirisch und Uralisch 24. l. jegyz. és Indo-uralisches Sprachgut 56). Az osztják-szamojéd *na* 'der ; lat. ille' (l. *Collinder*, Jukagir. id. h.) jelentése szerint inkább az immár teljesen magára maradó fi. *ne* névmáshoz illenék, ez esetben azonban már bajos volna ezt az egyeztetést hangmegfelelésekkel is támogatni.

Az *n-* kezdetű mutató névmások csoportjának mélyhangú, azaz távolra mutató tagja a finn *nuo* 'azok'. Megfelelői : a lulei-lapp adverbium *nuou* 'so' (l. *Collinder*, Indo-uralisches Sprachgut 56 és Jukag. 24. l. jegyzet), továbbá — névmásképzőkkel bővülve — a mordvin E. *nona*, M. *nonat* 'jene' (Pl.), mari KB. *nənə*, U. *nүнə* 'jene ; sie', komi (*Wichm.-Uot*) I. U. *nī* 'sie' és a belőle képzett S. *nije*, Pecs. U. P. *nija*, I. *nīa*, P. *nīa*, (>) *nīi* 'sie' stb. (l. pl. *Uotila*, SyrjChr. 123). Hogy a *Collinder* (Jukag. 24. l. jegyzet) említette osztják-szamojéd *na* 'der ; lat. ille' tartozhatnék-e esetleg ide, azt nem tudom megítélni.

Ravila gondolatait továbbfűzve, felvethetjük azt a kérdést : lehet-e a locativusragok és ezen névmások között valamilyen kapcsolat, avagy pusztán véletlennek tartjuk-e azt a hangalaki egyezést, amely közöttük megállapítható?

Mindenekelőtt hangsúlyoznunk kell, hogy amikor *Ravila* általánosságban fejtegeti az egyszerű ragok keletkezésének a kérdését, inkább csak újabb szempontokra kívánja felhívni a figyelmet, nem pedig végleges megállapításokat akar nyújtani. Maga is kiemeli, hogy gondolatai nem merőben újak, sőt nagyrészt *Bopp* agglutinációs és *Ludvig* adaptációs elméletével mutatnak rokonságot, tehát mégcsak nem is modern elméletekhez alkalmazkodnak. A régi elméleteket összekapcsolja azonban *Ravila Bally*-nek és *Lohmann J.*-nek a felfogásával, s ezáltal feltevései megkapóan új megvilágításban jelennek meg előttünk. Bár ahhoz, hogy túlnyomórészt elméleti síkon mozgó gondolatait félreérthetetlenül értelmezni tudjuk, jóval több példára lett volna szükség, mint amennyit *Ravila* értekezésében találunk, alább megkísérlem kiemelni főeredményeit, illetőleg — közbe szőve — értékesíteni őket a saját magam felvetette kérdések tisztázásában.

1. A nyelvnek az a legrégebb korszaka, amelyből *Ravila* kiindul, az ú. n. flexio-előtti korszak. Ebben a korszakban a beszélő a szavakat még mindenmű rag és képző nélkül állította egymás mellé. Az ilyen mondatokból csak a szavak alapjelentése, illetőleg általános jelentésköre bontakozott ki, azaz a szó — s maga a mondat is — többféleképp volt értelmezhető. A nyelv azonban fejlődése folyamán az egyértelműség, világosság, szabatosság felé törekszik, s végeredményben ez a törekvés hozta létre a ragokat és a képzőket, tehát általában a formansokat. A formansok egyrészt szorosabban egymáshoz kapcsolták a szavakat, másrészt korlátozták az egyes szavak jelentését. A formans jelenléte azt jelentette, hogy a szó jelentéskörének csak egy része érvényes

a kérdéses mondatban, illetőleg a szó jelentése csak bizonyos szempontból volt figyelembe veendő.

2. Milyen eredetűek, miből keletkeztek az egyszerű, alapnyelvi formansok? Számos szempont mérlegelése után arra az eredményre jut *Ravila*, hogy mind rövidségüknel, hangalakjuknál, mind pedig jelentésüknel fogva a névmások lehettek a szókincsnek azok az elemei, amelyek formansokká válhattak. Hangsúlyozza, hogy az alapnyelvnek nagy számmal lehettek névmásai, sőt felteszi azt is, hogy számos régi névmástő a fgr. nyelvek különletében nyomtalanul elveszett.

3. Ha mármost *Ravila* gondolatmenetéből kiindulva, kapcsolatba akarók hozni a fgr. *-t és *-nə locativusragokat az említett névmásokkal, bizony le kell mondanunk arról, hogy mindent adatokkal igazoljunk; többé-kevésbbé merész feltevésekhez kell folyamodnunk. Magyarázatra szorul például az a fontos kérdés: milyen lehetett a kiinduló pontja annak a folyamatnak, amelynek eredményeképpen névmásokból ragok keletkezhettek?

Ravila abból indul ki, hogy az alapnyelvi névmások — ha mégoly nagy számúak voltak is — eredetileg eltérő jelentésűek voltak, s ez a jelentésbeli különbség szabta meg ilyen vagy olyan formanssá való alakulásukat. Mindamellet az egyes névmások jelentése több tekintetben közel állt egymáshoz. Ez magyarázza meg, hogy több formansnak azonos, illetőleg hasonló funkciója lehet. Mi lehetett az oka annak, hogy a ragok és általában a formansok képződése megindult? Erre a kérdésre *Bally* nyomain haladva ad feleletet *Ravila*.

*Bally*nak »Linguistique générale et linguistique française« című művében nagy szerepet játszik a virtuális és az aktualizálódott fogalompár. Virtuálisnak mondja *Bally* az olyan nyelvi jelet, amely csak magát a fogalmat fejezi ki, de teljesen határozatlan a létező vagy képzelt valósághoz viszonyítva. A virtuális nyelvi jelnek lehetnek jelzői is, pl. *nagy*, *zöld fa*, aktuális vonatkozása, rámutató ereje azonban akkor sincs. A nyelvi jel akkor aktualizálódik, amikor valami módon meghatározzuk a fogalom viszonyát a valósághoz, pl. *ez a fa*, *a szomszéd fája* stb. Az aktualizálás eszköze sokféle lehet, pl. valamilyen particula, rag, képző, illetőleg a hanglejtés, a szórend stb. A praeflexiós korszakban a ragozatlan szóalaknak nem volt (elég erős, világos) aktualizáló ereje, a nyelvnek azonban szüksége volt aktualizátorra. *Ravila* szerint ez a szükségérzet vezetett a formansok kialakulásához, s ennek a szükségérzetnek a kiküszöbölésére, az aktualizátorok szerepének betöltésére épp a névmások lehettek a legalkalmasabbak. A névmások ugyanis sohasem elvont fogalmi jelentésűek, hanem mindig tartalmaznak valamilyen vonatkozást a valóságra. Amellett nemcsak jelentésüknel fogva voltak alkalmasak arra, hogy ragokká váljanak. Raggá válásuk lehetősége — mint *Ravila* rámutat — hangalakjukban és szórendi helyzetükben is megvolt. Szemben a főnevekkel, igékkel és egyéb szófajtakategóriákkal a fgr. nyelvek kialakulása idején a névmások

éppúgy egyszótagosak voltak, mint az egyszerű ragok. Ha tehát a hangalak szempontjából nézzük a felvetett gondolatot, akkor — ha a fgr. nyelvek egyszerű ragjait valamiből származtatni akarjuk — éppen és csupán az egyszótagos névmások raggá válását tudjuk könnyen elképzelni anélkül, hogy hosszú kopási folyamatokat kellene feltennünk. Különösen figyelemreméltó továbbá az a körülmény, hogy a névmások eredetileg állhattak azon mondattag *után* is, amellyel mondatbeli egységet, syntagmát alkottak. Kétségtelen bizonyítéka ennek az a tény, hogy mind a fgr. nyelvek birtokos személyragjai, mind az igei személyragok többsége névmásokból keletkezett, ami csak úgy képzelhető el, hogy a névmások eredetileg *utána* álltak annak a szónak, amelynek a birtokosát jelölték, ill. annak az igefogalmat kifejező szónak, amelynek a cselekvő személyhez való viszonyát meghatározzák.

4. A névmásoknak ragokká válása természetesen csak mondatban képzelhető el. Kérdés azonban, hogy milyen lehetett az ősi mondat a legegyszerűbb esetek (locativus, ablativus, lativus) kialakulása *előtt*. Milyen eszközökkel és *az időben* milyen jelentésű mondatelemekkel fejeződhetett ki például ez a mai mondat tartalom: »*az ember (ott) a fa mögött áll*«? Mind az előbb említett kutatók elmefuttatása, mind a saját elgondolásom szerint a fenti mondat ősi előzményét ilyen felépítésűnek képzelem: *[a] fa-mög[e] az, [az] ember áll*, vagy finn szavakkal ábrázolva: *puu-taka tuo, mies [on] seisova*. Az ilyenszerű mondatok gyakorisága folytán a *tuo* névmás elveszt(h)ette önállóságát, hozzá-símult a megelőző szóhoz, megrövidült, s a szerepe az lett, hogy a rákövetkező, eredetileg önálló mondat tartalmára felhívja a figyelmet, azaz: hogy a két mondat tartalmát egymással kapcsolatba hozza, részeit egymással viszonyba állítsa. Amíg az igei flexio ki nem alakult s amíg a mai finn *seisoo* (< *seisovi* < **seisova*) előzménye nominalis jellegű volt, addig a *puutaka-tuo* mondat megrövidült folytatása a *mies* jelzőjének fogható fel, s a mondat jelentése mai finnre fordítva ilyenféle lehetett: *puun takana [oleva] mies [on] seisova*. Az igei flexio kialakulása után azonban, miután a *seisova* nominalis állítmánnyá ártértékelődése megtörtént, a *puutaka-tuo* mondat folytatása elvesztette adnominalis jellegét s adverbiális bővítménnyé, azaz — mondjuk ki határozottan — locativussá fejlődött. A finn *tuo* ~ m. *to-*, *ta-* (*tova*, R. *tahát* stb.) névmás megfelelői minden finnugor nyelvben, sőt a szamojédokban is megvannak (vö. *Uotila*, Syrj. Chr. 160), bízvást feltehető tehát már az uráli nyelvek kialakulásának idejére annak a **tš* névmásnak a megléte, amelynek a feltehető kopási folyamatát a fentiekben vázoltam. Nem állítom azonban azt, hogy a finnugor nyelvek -*t* locativusragját éppen, ill. csupán erre az egy ősrégi névmásra kellene visszavezetnünk. Az uráli nyelvek kialakulását megelőző korban megvolt a fi. *tämä* (~ m. *té* : *té-tova*) 'ez' névmás előzménye is. Ha a fentihez hasonló mondatbeli kapcsolatban ez a névmás is végigment a vázolt rövidülési folyamaton és végül raggá vált, akkor a távolabbra mutató **tš* és a közelebbre mutató **tš* névmás végül összeeshetett egy -*t* elemben, s a fgr. *-*t* locativusragot ebből a

kettős előzményből vezethetjük le. Így megmagyarázódik az is, hogy a *-t* locativusraggal alakult határozók között éppúgy vannak távolra mutatók, mint közelre mutatók, s hogy a manysiban a *-t* locativusraggal mind belső, mind pedig külső helyviszonyt jelölő határozókat alkothatunk (vö. *Beke*, A vogul határozók 5).

5. Ha az előbbiekhöz hasonlóan a finnugor, sőt uráli **-nə* locativusragot is megpróbálnók névmási eredetűnek magyarázni, nehézségeink szaporodni látszanak. *n-* kezdetű névmást — mint láttuk — találunk ugyan hármat is a finnugorságban, vö. finn *nämä* 'ezek', *ne* és *nuo* 'azok', de ezek *ma* mind többesszámi jelentésűek. Ezeknek a finn mutató névmásoknak, illetőleg rokonnyelvi megfelelőiknek a funkciója nem minden finnugor nyelvben azonos. Valamennyinek a használata körében találkozunk az ú. n. kiegészülés vagy suppletivizmus jelenségével, de az egyes nyelvekben, sőt nyelvjárásokban a fenti névmások, illetőleg rokonnyelvi megfelelőik nem ugyanazon egyesszámi névmás paradigmájának a kiegészítésére, azaz: hiányzó többesszámának a pótlására szolgálnak. A finn *nämä* 'ezek' névmást a *tämä* 'ez' névmás többesszámaként könyvelik el a leíró nyelvtanok, de mordvin megfelelője, (*Paas.*) E. *he*, *het'*, M. *he*, *hat* már nemcsak a fi. *tä(mä)* etimológiai megfelelőjének, az E. *te*, M. *te* 'dieser' névmásnak, hanem az E. *še*, M. *še* 'jener; dieser da; der, derjenige' névmásnak is többesül szolgál (az utóbbinak az azonos töből való E. *šet*, *šet'ie*, M. *šat* többes mellett). — A fi. *nämä* névmás *nä-* tövének megfelelő töből alakult mari KP. (*Gen.*) *na-ne*, kCar. (*Pork.*) *ninə*, KH. (*Ramst.*) *ni-nə* 'diese' ismét a fi. *tä-* tönek megfelelő (töből képzett) KP. *tə*, *təde*, kCar. *tə*, *tə-də*, KH. *ti-də* 'dieser, (a KH.-ban még :) der; er' többeseként használatos, de a finn *nä-* tö komi megfelelője, a V. *na* és a belőle képzett *naja*, *najə* 'sie' már egy egészen más, t. i. a *sija*, *sijə* 'er sie, es' névmás hiányzó többesének a szerepét játssza.

A fi. *nuo* 'azok', a mordvin E. *nona*, M. *nonat* 'jene' és a mari KP. (*Gen.*) *nuno*, kCar. (*Pork.*) *nu-nə*, KH. (*Ramst.*) *nə-nə* 'jene, sie' megegyeznek egymással abban, hogy etimológiai szempontból összetartozó névmások (fi. *tuo*, md. *tona* 'jener' és mari *tu*, *tu-də*, KH. *tə-də* 'jener, er') többesszámául szolgálnak, de az ugyancsak idetartozó komi U. *nija*, S. *nije* 'sie' (pl.) már a *sija*, *sijə* 'er, sie es' paradigmáját egészíti ki.

Az *n-* kezdetű névmások használati köre tehát csak a finn-volgai nyelvekben azonos (többé-kevésbé), a permi nyelvekben már elűtő. Ebből a tényből arra következtethetünk, hogy e névmások csak az önálló finn-volgai, ill. permi ág életében jutottak mai szerepükhöz, korábban azonban nem álltak kapcsolatban azokkal az egyesszámi névmásokkal, amelyek paradigmáját ma kiegészítik. *Collinder* (Jukagirisch und Uralisch 23. 1. jegyzet) és *Ravila* (Vir. 1945 : 323) még tovább mennek következtetéseikben: szerintük a finn *nämä*, *ne*, *nuo* ma többesszámi jelentésű névmások (és bizonyára rokonnyelvi megfelelőik is) eredetileg e g y e s s z á m i jelentésűek voltak s mai többesi jelen-

tésük későbbi fejlődés eredménye. *Collinder* (id. m. 24. l. jegyzet) hivatkozik is az osztják-szamojéd *na* 'der (lat. ille)' névmásra, amely a fgr. *n-* kezdetű névmások valamelyikével összetartozik és ma egyesszámi jelentésű. A lappban is vannak *n-* kezdetű névmástövekből képzett olyan adverbiumok, amelyek sokkal inkább egyesszámi, sem mint többesszámi jelentésű tövekből képzetteknek látszanak, vö. N. *nū, nūvt* 'so', *nā, nāvt* 'so, in dieser Weise', L. *nuou* 'so' (l. *Collinder*, id. h.). Mindezekhez vegyük figyelembe azokat a tényeket, amelyekre *Ravila* (FUF. XXVII, 98) és *Zsirai Miklós* (Melich-Emlékkönyv, 488—9) hívta fel a figyelmet:

1. az egyesszámi *ő* névmás több esetben használatos a magyarban a többesszámi *ők* helyett,

2. a mariban többször használják a személynévmások egyesszámú alanyesetét a többes helyett, mégpedig többesszámban levő igei állítmány mellett pl. *m̄iā tolden koltšnā, m̄iā kornēm l̄štšnā, t̄iž-at mialza t̄iđ kornāžden-ak*! 'mi [tkp. én] megérkeztünk, mi [tkp. én] megcsináltuk az utat, ti [tkp. te] is jöjjetek ugyanazon az úton' (*Wichmann*: NyK. XXXVIII, 243; l. még (*Wichm.* Tsch. T. 606. sz.) U. *m̄jā, m̄i* 'ich; wir'),

3. *Lewy* egyik nyelvmestere, a Krasznokoksajszk vidékéről való *Dmitrev*, a *te* 'ihr' helyett *tōbnyire t̄i* 'du', a *mε* 'wir' helyett *mindig a m̄i* 'ich' alakot használja (*Lewy*, Tsch. Gramm. 112),

4. az északi-hanti csoportba tartozó színjai nyelvjárásban 'ők' értelemben egyformán használják az eredetileg egyesszámi *luw* 'er' és a többesszámi *lij* 'sie' alakot (*Steinitz*, OVD. I. 42).

Mindezeket tekintetve véve, az alábbi következtetéseket tehetjük:

a) a finn-permi nyelvekből ismert, *n-* kezdetű, ma általában többesszámi jelentésű mutató névmásoknak az uráli nyelvek kialakulása idején (a többesszámi jelentés mellett) egyesszámi jelentésük (is) lehetett, vagy más szóval: a *t-* kezdetű mutató névmások mellett volt egy (vagy több) *e g y e s s z á m i* jelentésű, *n-* kezdetű névmás is,

b) ez (vagy ezek) az *n-* kezdetű névmás(ok) — kerestülmenve hasonló hangalaki kopáson és funkcióváltozáson, mint amilyent a *t-* kezdetű névmásokról feltettünk — előzménye lehetett (ill. előzményei lehettek) a valamennyi uráli nyelvből ismert *-n* (+ magánhangzó) locativusragnak.

6. Kérdezhetjük: mi lehetett eredetileg a *t-* és az *n-* kezdetű névmások közti jelentésbeli különbség? — s ha — mint feltettük — belőlük alakult az ősi **-t* és **-nə* locativusrag, mikor használták az egyiket és mikor a másikat? — A *t-* kezdetű névmásokkal kapcsolatban már utaltunk a köztük levő jelentésbeli különbségre, amely ma is megvan valamennyi uráli nyelvben: a finn *tämä* és megfelelői közelebbre mutató, a *tuo* és társai pedig távolabbra mutató névmások. Hogy mellettük mi szerepe lehetett egy vagy több *n-* kezdetű egyesszámi mutató névmásnak, azt ma már legfeljebb csak találgatni tudjuk, de megállapítani nem. Ismeretes például az a tény, hogy nem egy nyelv nem elégszik

meg e g y közelre és e g y távolra mutató névmással, hanem a beszélőtől való távolság szerint fokozatokat különböztet meg és ezeket külön névmásokkal juttatja kifejezésre. Például a lappban (*Nielsen*, Gramm. 125) ö t mutató névmás van a különféle távolságok jelzésére:

lpN. *dāt* 'denne her, denne', lpL. *tāt* 'den här', azaz: 'ez itt'; lpN. *dāt* 'den, denne', azaz: 'ez, ő' (gyengébb rámutató jelentéssel), lpL. *tat* 'denne; ez' (általános mutató névmás, tekintet nélkül arra, hogy a szóban levő tárgy közelebb vagy távolabb van a beszélőhöz);

lpN. *diet* 'den der; az' (közelebb a megszólítottához, mint a beszélőhöz);

lpN. *duot* 'den der; az, amott távol', lpL. *tuöt* ua.;

lpN. *dōt* 'den der borte (lengst borte); az ott (legtávolabb)',

lpL. *tāt* 'den där borte (som är längst avlägsen från den talande); az ott (aki legtávolabb van a beszélőtől)'.

— Egyes finn nyelvjárásokban sem elégednek meg e g y közelebbre és e g y távolabbra mutató névmással. Egy Észak-Hämében beszélt nyelvjárásban a *tämä* 'ez' és a *tuo* 'az' névmáson kívül van egy *toa* névmás is, amellyel a beszélő és a megszólított között levő tárgyra mutatunk rá. A karjalai *toa* névmás távolabb levő tárgyra mutat, mint a *tuo*. — A kamaszi-szamojédiban is több névmás használatos a különféle távolságokban levő személyekre vagy tárgyakra való rámutatásra:

1) *dā*, *d²*, *d³*, *tā* 'dieser hier; der, er', -*m* képzővel: *dām* ua.,

2) *dī*, *d_i²*, *d_i³* 'der, jener, er',

3) *šē* 'dieser dort, der dort',

4) *īd²* 'dieser da, der (dort)' (l. *Kai Donner—A. J. Joki*, Kamassisches Wörterbuch 145).

A nyenyecben két közelre mutató névmás van: *t'am* 'dieser (hier)' és *tik²* 'dieser (dort)'. Hasonlókép a nganaszaniban (tavgi): *~aman* 'dieser hier', *~amanie* 'dieser da'.

Ismerve egyes nyelveknek ezt a sajátosságát, hogy különféle távolságokban levő tárgyakra más-más névmással mutatnak rá, arra gondolhatunk, hogy az alapnyelv is ilyen különbség kifejezésére használta fel a *t-* és az *n-* kezdetű névmásokat. Persze különbség lehetett használatukban esetleg a rámutatás tárgyának minősége és mennyisége szerint is. Mivel a kérdő névmások körében más névmástővel (m. *ki~fi*. *ke-* stb.) tesszük fel a kérdést élő lényekre és ismét mással (m. *mi~fi*. *mi-* stb.) az élettelen tárgyakra vonatkozólag, logikus arra gondolnunk, hogy ugyanez a különbség eredetileg a mutató névmások körében is kifejezésre jutott — talán éppen a *t-* és az *n-* kezdetű névmások segítségével.¹

¹ Némely nyelvben az élőlények és az élettelen tárgyak neveinek mondatbeli használatában ma is észlelhető bizonyos különbségtétel. Például az osztják-szamojédiban a *-t* többesjel csak élő lények neveihez járul hozzá. L. *Nesheim Asbjørn*, Der lappische Dualis 18 (vö. még *Ravila*: FUF. XXVII, 103).

Sok példát említhetnénk arra, hogy egyes nyelvek sokszor milyen kicsinyesnek látszó, minőség szerinti különbségek érzékeltetését tartják fontosnak s hogy erre külön nyelvi eszközöket használnak fel.

Efféle differenciáló hajlandóság mutatkozik meg például a finnugor nyelvek körében a rokonsági terminológia rendkívüli gazdagságában. — *Ravila* (Johdatus kielihistoriaan 57) említi, hogy a finn *pestä* 'mosni' ige eredetileg nem jelentett bármiféle mosást, mint manapság. Egyes népek és nyelvek gyakran pontosan megkülönböztetik a testrészek mosásának és pl. a ruhák mosásának a műveletét. A mordvinban a finn *pestä* megfelelője: *pezems* csak a fej mosását jelenti; a ruhamosás műveletére a magyar *mosni* ige megfelelője, az E. *mus'k'ems*, M. *muškəms* '(Wäsche) waschen' igét használják.

De ha a fgr. nyelvek ősi mutató névmásrendszere kifejezett is afféle finom árnyalatokat, amilyenekre fentebb utaltam, azt kell gondolnunk, hogy a *t*-, ill. *n*- kezdetű névmásokból származtatott ragok (eredetileg inkább csak mondatrészeket kapcsoló, őket egymásra vonatkoztató elemek) már jóval az egyes fgr. nyelvek önállósulása előtt elvesztették sajátos, differenciáló erejüket.

7. A raggá válás folyamatában befejező mozzanatnak épp az eredeti jelentés elhomályosodását képzelem. A névmásokból ragokká vált **-t*, ill. **-nə* formansok használatában feltehető különbséget inkább nyelvjárásnak gondolom. A **-t* locativusrag maradványai keletről nyugat felé haladva egyre ritkulnak. A finnugorság ugorrá váló ágában általánosan használt volt, a permivé váló központi tömbben ugyancsak jól ismert lehetett a *-t* rag. Viszont a nyugati szárnyon ritkábban alkalmazták. Erre mutat az a tény, hogy a mariból csak e g y példánk van a *-t* ragra, aránylag csekély számúak a mordvin *-t* ragos temporalisok is, a finnségben pedig csak alig néhány példára hivatkozhatunk. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a *-t* locativusrag inkább csak az ugor, ill. permi nyelvekké váló nyelvjárásokban volt közkeletű.

A **-nə* locativusrag az egész finnugorságban jól ismert: a finnugor nyelvek többségében ma is élő locativusrag (másodlagosan határozottabb viszonylatok kifejezésére is szolgálhat), ill. eredeti lokális jelentésében adverbiumokban valamennyi fgr. nyelvből kimutatható. Élő rag a locativusi **-nə* folytatása az u g o r nyelvekben is: a magyarban és a hantiban közönséges, a manysziban azonban főnevekhez járulva meglehetősen ritka. Ha mármost az *n*- locativusragot *n*- kezdetű névmásokból akarjuk származtatni, feltűnőnek találhatjuk az *-n* locativusrag elterjedtségét és gyakoriságát az ugor ágban, noha éppen itt *n*- kezdetű mutató névmásokat általában nem tart számon az irodalom. Könnyű volna ezt a hiányt azzal elintézni, hogy az ugor nyelvekből az *n*- kezdetű mutató névmások kivesztek s mások vették át szerepüket. Szerintem kellő okunk van azonban annak az állításnak a megköszatására, hogy a (szamojéd alapján urálinak tartandó) *n*- kezdetű mutató névmások megfelelői az ugor nyelvek közül legalább a hanti-manysziban ma is megvannak, mégpedig a 2. személyű *n*- kezdetű személynévmásokban.

8. Ez a gondolat *Ojansuutól* (Itämerensuomalaisten kielten pronominioppia 83) származik, általánosan azonban — úgy látszik — nem fogadják el, mert az irodalomban alig találkozni vele, s az *n-* kezdetű mutató névmások etimológiai megfelelői közt a manyszi személynévmásokat nem szokták számbavenni (*Finciczky* utal valószínű magyarázatként *Ojansuu* feltevésére, l. NyK. XLVII, 366). Ez a tartózkodás *Ojansuu* ötletével szemben részben érthető is: *Ojansuu* nem okolja meg kellőképp állásfoglalását, csupán általánosságban hivatkozik az indogermán nyelvészetnek arra a feltevésére, hogy személynévmások mutató névmásokból fejlődtek. Jobban alátámaszthatna volna véleményét, ha figyelembe vette volna *Budenz* *Ugrische Sprachstudien* című tanulmányát. *Budenz* (id. m. 42. l. jegyzet) — utalva az előzményekben *Pott* kutatásaira — ezt írja:

»Bekannt ist, dass nicht nur das pron. 3. pers. äusserst häufig durch ein gewöhnliches demonstrativum vertreten wird, sondern gelegentlich auch die 1. pers. durch ein demonstrativum des näheren und die 2. pers. durch ein ebensolches des fernerer, besonders im Gegensatz zu einander«. Példákat a latinból, a törökből és a finnből említ.

Ojansuun és *Finciczky*n kívül *Mark* (ÖESA. 1929: 56—59) is foglalkozott a kérdéses obi-ugor névmásokkal, s ha *Ojansuu* egyeztetését nem is említi, olyan tényekre mutat rá, amelyek a manyszi-hanti személynévmások mutató névmási eredetét valószínűbbé teszik. *Mark* idézi *Brugmann*t annak igazolására, hogy nemcsak 3. személyű, hanem 1. és 2. személyű személynévmások is lehetnek mutató névmási eredetűek: »... auch *Ich-* und *Du-*Pronomina scheinen wenigstens zumteil ursprünglich Demonstrativa gewesen zu sein, in dem z. B. griech. *ἐμοῦ* usw. etymologisch mit ai. *āma-h* 'der hier, dieser hier', oder ai. *tē*, griech. *τοῖ*, lat. *tibi* usw. etymologisch mit *tā-m*, griech. *τό-τ* (Hinweis auf den Angeredeten als auf etwas nicht zur Ich-Sphäre Gehöriges, aber geradeaus vor dem Sprechenden Befindliches) zusammengehören dürfte« (*Brugmann*, Gr.² II. 2, § 310). Hivatkozik továbbá *Mark* finnugor példákra is:

1) a manyszi *om, ām 'én'* névmásban is van mutató elem, t. i. ez **o-mnā-*, **ā-mān-* alakból vezethető le, ahol az *o- ~ ā* azonos a magyar *ez* mutató névmás magánhangzó-elemével,

2) ugyanezt az *e-* mutató elemet tartalmazta eredetileg a magyar *én* is, amely szerinte **e-men* alakból fejlődött (*-men* = lp. *mon. 'én'* stb.).¹

A kérdéses 2. személyű manyszi-hanti személynévmások a következő alakváltozatokban vannak feljegyezve:

1) e g y e s s z á m 2. sz.: (*Munk.*) É. *nāñ*, KL. *nāu*, K. *näi'*, AL. *näi*, P. *näi*, T. *nōū*, AT. *nū 'te'*, (*Kann.*) TJ. *neü*, *nü*, TČ. *neü*, AK. *nāñ*, KK. *näγ* FK. *nāñ*, P. *neγ*, ÉVag. *näi* DVag. *nei*, AL. *nei*, FL. *nāñ*, Szo. *nāñ 'du'* (l. *Lii-*

¹ *Ojansuu* gondolatát lényegesen továbbfejleszti *Vértes Edű*, Az osztj. személynévm. 10—12. l.

mola : FUF. XXVIII, 20). E változatok magánhangzói — *Kannisto* hasonló vokalizmusú példáival egybevetve — legvalószínűbben ósmanszsi * ϵ -re mennek vissza) = hanti (*Karj.*, OL. 189) FD. $n\epsilon\eta$, Trj. V. Vj. $n\overset{\circ}{\underset{\circ}{\epsilon}}\eta^c$ Ni. $n\overset{\circ}{\underset{\circ}{\epsilon}}\eta^c$ (ritkán : $n\overset{\circ}{\underset{\circ}{\epsilon}}\eta^c$), Kaz. $n\overset{\circ}{\underset{\circ}{\epsilon}}\eta^c$, O. $n\overset{\circ}{\underset{\circ}{\epsilon}}\eta$ 'du';

2) k e t t ő s s z á m 2. sz.: manyszi (*Munk.*) É. $n\bar{e}n$, KL. AL. $n\bar{i}n$, K. $n\bar{e}n$, FK. $n\bar{i}n$, P. $n\bar{e}n$, T. $n\bar{e}n$, (*Kann.*, l. Liimola : FUF. XXVIII, 21—2) AK. $n\bar{i}n$, KK. FK. $n\bar{e}en$, P. $n\bar{i}n$, $n\bar{e}n$, ÉVag. $n\bar{e}n$, DVag. $n\bar{e}n$, AL. $n\bar{e}n$, FL. $n\bar{e}n$, Szo. $n\bar{e}en$ 'ihr beide, ihr zwei' (az ósmanszsi magánhangzó valószínűleg * $\bar{e}$ volt) = hanti (*Karj.*, OL. 211) FD. $n\bar{i}n$, Trj. V. Vj. $n\bar{i}n^c$, Kaz. $n\bar{i}n^c$, O. $n\bar{i}n$, Ni. $n\bar{e}n^c$ 'ihr (dual) (az őshanti magánhangzó * i volt, vö. OL. 283);

3) t ö b b e s s z á m 2. sz.: manyszi (*Munk.*) É. nan , KL. AL. P. nan K. nan , T. $n\bar{a}n$, AT. $n\bar{o}n$ 'ti', (*Kann.*, Vok. 53) TJ. TČ. $n\bar{e}n$, AK. P. ÉVag. DVag. AL. nan , KK. $n\bar{o}n$, FK. $n\bar{o}n$, FL. Szo. $n\bar{a}n$ 'ihr' (plur.) (az ósmanszsi magánhangzó * ϵ lehetett, vö. *Kann.* id. m. 16—24) = hanti (*Path.*) I. $n\bar{e}n$, (*Páp.*) É. $n\bar{e}n$, (*Paas.—Donn.*) K. J. $n\bar{e}n$, (*Karj.*, OL. 83) $n\bar{e}n^c$, (*Stein.*) Serk. nan ua.

Mindezek a manyszi-hanti névmásalakok ósmanszsi, ill. őshanti magas magánhangzókra utalnak, tehát — ha a nyugati finnugorság mutató névmásaival összetartoznak — akkor a fi. *nä-* vagy *ne-* névmástövekkkel és rokonnyelvi megfelelőikkel lennének egyeztetendők.

Az újabb kutatók valamennyien megegyeznek egymással abban, hogy a manyszi-hanti egyesszámi 2. személyű *-n* igerag és birtokos személyrag a tárgyalt obi-ugor személynévmásokkal kapcsolatban van s hogy az utóbbiaknak régi (*-n*, ill. *-η* képző nélküli) egyszótagos alakjából keletkezhetett (vö. *Uotila* : SUS. Toim. LXV, 112—3, l. és az itt említett irodalom). *Wichmann* (l. *Uotila*, id. h.) a komi egyesszámi 2. személyű *-n* igeragot is kapcsolatba hozta az obi-ugor *-n* raggal s ily módon a komi *-n* ragot finnugor kori örökségnek magyarázta. *Mark* (ÖESA. 1929 : 56—7) még tovább megy : szerinte a *nganasszani -η* 2. személyű igerag (pl. *mata'aη* 'du schnittest') *-n*-ből keletkezett, tehát már »az uráli alapnyelvben« volt egy *-n* 2. személyű igerag (a más uráli nyelvekből ismert *-t* mellett). *Mark* szerint ezért fel kell tennünk, hogy az »uráli alapnyelvben« két 2. személyű személynévmás volt, mert a kétféle 2. személyű igerag csak így magyarázható meg.

Ha a manyszi-hanti 2. személyű személynévmásokat ezek után is az uráli *n*-kezdetű mutató névmásoktól függetleneknek képzeljük, akkor azt kell állítanunk, hogy a komiban és a szamojéd nyelvekben a feltett *n*-kezdetű 2. személyű névmás nyomtalanul elveszett. Ez persze lehetséges. De ha elfogadjuk *Ojansuu* azt a gondolatát, hogy az obi-ugor 2. személyű személynévmások etimológiai kapcsolatban vannak a fgr., ill. uráli *n*-kezdetű mutató névmásokkal, akkor — ha ma más jelentésben is, de — rá tudunk mutatni az obi-ugor nyelvekben is olyan *n*-kezdetű névmásokra, amelyeknek uráli előzménye

a mai komi *-n* és nganaszszani *-ŋ* (<*-*n*) igeragnak — nem is elképzelhetetlen jelentésfejlődés után — anyagi előzményül szolgálhatott.

E körülmény miatt *Ojansuunak* az obi-ugor névmások kapcsolataira vonatkozó feltevését elfogadhatónak gondolom. Ez az állásfoglalás egyben azt jelenti, hogy a manyszi-hanti 2. személyű névmások képzőtlen, egyszótagos töveit — eredetinek feltett mutató névmási jelentésükben — a manyszi-hanti *-n* locativusrag előzményének tartom, azaz: a manyszi-hanti *-n* locativusrag mutató névmási előzményének hangteste ma is megvan e nyelvekben, de már nem abban a jelentésben, amelyben az uráli nyelvek *n*- kezdetű névmásai az uráli locativusrag keletkezéséhez hanganyagot szolgáltatottak.

9. Amit az indoeurópai és egyéb nyelvészetnek az esetragok keletkezésére vonatkozó legújabb eredményeiből megismertem, abból azt látom, hogy az indoeurópai és más nyelvek kutatói az esetragok keletkezéséről általában ugyanolyan elveket vallanak, mint a fentebb említett finnugor nyelvészek s mint amilyeneket magam is megpróbáltam alkalmazni. Például *Vasmer* (*Zeitschrift für slav. Phil.* 1947: 444) *Specht*nek *Der Ursprung der indogermanischen Deklination* c. művéből a következőket idézi: »Die Verwendung der blossen Wurzel mit einer Demonstrativpartikel oder einem Demonstrativpronomen zur Bezeichnung rein räumlicher Vorstellung liegt für den Menschen der Frühzeit so nahe, dass sie nichts Auffälliges besitzt«, ... »Die grosse sprachliche Leistung des Indogermanen beginnt erst damit, dass er je zwei solcher Stämme zu einem Paradigma zusammenfasste und sie in Gegensatz zueinander stellte. Auf diese Weise gewann er zunächst einen casus rectus und obliquus. Dadurch musste natürlich die ursprüngliche räumliche Bedeutung der Stammbildung allmählich verblassen. Als dann der Indogermane dazu kam, weitere Kasus zu bilden, griff er wieder wie bei der Schaffung der Stammklassen auf die Demonstrativa zurück. So entstand eine regelmässige Nominalflexion«. — Ugyancsak *Vasmer Specht* eredményeihez a következő megjegyzést fűzi hozzá: »Für die Beurteilung der Hauptthese von der Entstehung der indogermanischen Deklinationsendungen aus Demonstrativpronomina ist die mir von *D. Westermann* mitgeteilte Tatsache von Interesse, dass die Kasusendungen des Nubischen ebenfalls aus pronominalen Elementen erklärt werden. Es bleibt die Frage offen, ob alle von *Specht* behandelten Kasusendungen und Wortbildungselemente auf diese Weise erklärt werden können« (id. h. 444. l.).

Úgy vélem, az egyszerű esetragok eredetének kérdésével kapcsolatban ugyanezt a kérdést tehetjük fel a finnugor nyelvtudományban is. Meg tudunk-e valaha is felelni e kérdésre, nem tudjuk. Mindenesetre szélesebb körű vizsgálat még sok fényt deríthet a ragok keletkezésének érdekes kérdésére.